

Openingstekst:

“Wie zijn toevlucht zoekt in authentieke, zij het gekochte stijlwoningen, balsemt zichzelf terwijl hij nog leeft. Wil men de verantwoordelijkheid voor het wonen ontlopen door zijn intrek te nemen in een hotel of in een gemeubileerd appartement, dan maakt men als het ware van de afgedwongen omstandigheden van de emigratie een verstandige norm. Het ergst worden, zoals overal, diegenen getroffen die niets te verliezen hebben. Als ze al niet in slums wonen, wonen ze in bungalows die morgen al in loofhutten, caravans, auto’s, kampementen of de openlucht kunnen veranderen. Het huis is verleden tijd.”

(Th.W.Adorno, *Minima Moralia. Reflecties uit het beschadigde leven*, 18)

Lezing:

1 Koningen 8: 12-30 (NBV21)

Toen sprak Salomo: ‘HEER, U hebt gezegd dat U in een donkere wolk wilde wonen. Welnu, ik heb voor U een vorstelijk huis gebouwd, dat voor altijd uw woning kan zijn.’ Hierna keerde de koning zich om en zegende de gemeenschap van Israël. Toen iedereen was gaan staan, zei hij: ‘Geprezen zij de HEER, de God van Israël, die het niet bij woorden heeft gelaten maar zijn belofte aan mijn vader David daadwerkelijk is nagekomen. Hij heeft gezegd: “Nooit, vanaf de dag dat ik mijn volk Israël uit Egypte heb weggeleid, heb ik een van de steden van Israëls stammen uitgekozen om er een tempel te laten bouwen waar mijn naam zou wonen. Wel heb ik David gekozen om mijn volk Israël te regeren.” Toen mijn vader David het plan opvatte om een tempel te bouwen voor de naam van de HEER, de God van Israël, zei de HEER tegen hem: “Je hebt er goed aan gedaan een huis te willen bouwen voor mijn naam. Toch zul jij de tempel niet bouwen. Je zoon, die uit jou zal voortkomen, die zal voor mijn naam een huis bouwen.” En de HEER heeft zijn woord gestand gedaan. Ik ben mijn vader David opgevolgd en zit nu op de troon van Israël, zoals de HEER heeft beloofd. En ik heb voor de naam van de HEER, de God van Israël, een tempel gebouwd als verblijfplaats voor de ark, die het verbond bevat dat de HEER met onze voorouders sloot toen Hij hen uit Egypte wegleidde.’

Toen wendde Salomo zich naar het altaar van de HEER, ten aanschouwen van de verzamelde Israëlieten, hief zijn handen ten hemel en zei: ‘HEER, God van Israël, er is geen god zoals U, noch boven in de hemel, noch beneden op de aarde. U houdt u aan het verbond en blijft trouw aan uw dienaren die U met heel hun hart toegewijd zijn. U hebt u gehouden aan wat U uw dienaar, mijn vader David, hebt beloofd. U hebt het niet bij woorden gelaten, maar U bent vandaag uw belofte daadwerkelijk nagekomen. Daarom vraag ik U, HEER, God van Israël, of U zich ook wilt blijven houden aan wat U uw dienaar, mijn vader David, hebt beloofd, namelijk dat U zijn nakomelingen de troon van Israël nooit zult ontzeggen, zolang wij tenminste op het rechte pad blijven door U toegewijd te zijn, zoals ook hij U toegewijd was. Welnu, God van Israël, moge de belofte die U uw dienaar, mijn vader David, hebt gedaan, bewaarheid worden.

Zou God werkelijk op aarde kunnen wonen? Zelfs de hoogste hemel kan U niet bevatten, laat staan dit huis, dat ik voor U heb gebouwd. HEER, mijn God, hoor het smeekgebed van uw dienaar aan en luister naar de verzuchtingen die ik vandaag tot U richt. Wees dag en nacht opmerkzaam op wat er gebeurt in deze tempel, de plaats waarvan U zelf hebt gezegd dat daar uw naam zal wonen, en verhoor het gebed dat ik naar deze tempel richt. Luister naar de smeekbeden die uw dienaar en uw volk Israël naar deze tempel richten, luister naar ons vanuit de hemel, uw woonplaats, luister en schenk ons vergeving.

Lucas 5: 1-11

Toen Hij eens aan de oever van het Meer van Gennesaret stond en het volk zich om Hem verdrong om naar het woord van God te luisteren, zag Hij twee boten aan de oever van het meer liggen; de vissers waren eruit gestapt, ze waren bezig de netten te spoelen. Hij stapte in een van de boten, die van Simon was, en vroeg hem een eindje van het land weg te varen; Hij ging zitten en gaf de menigte onderricht vanuit de boot. Toen Hij was opgehouden met spreken, zei Hij tegen Simon: 'Vaar naar diep water en gooi jullie netten uit om vis te vangen.' Simon antwoordde: 'Meester, de hele nacht hebben we ons ingespannen en niets gevangen. Maar als U het zegt, zal ik de netten uitwerpen.' En toen ze dat gedaan hadden, zwom er zo'n enorme school vissen in de netten dat die dreigden te scheuren. Ze gebaarden naar de mannen in de andere boot dat die hen moesten komen helpen; nadat dezen bij hen waren gekomen, vulden ze de beide boten met zo veel vis dat ze bijna zonken. Toen Simon Petrus dat zag, viel hij op zijn knieën voor Jezus neer en zei: 'Ga weg van mij, Heer, want ik ben een zondig mens.' Hij was verbijsterd, net als allen die bij hem waren, over de enorme hoeveelheid vis die ze gevangen hadden; zo verging het ook Jakobus en Johannes, de zonen van Zebedeüs, die met Simon samenwerkten. Jezus zei tegen Simon: 'Wees niet bang, voortaan zul je mensen vangen.' En nadat ze de boten aan land hadden gebracht, lieten ze alles achter en volgden Hem.

Overweging ¹

God woont niet, hoe graag we de Eeuwige ook een waarachtig thuis op aarde zouden gunnen. Daarom zegt de Messias dat *de Mensenzoon geen plaats heeft waar Hij zijn hoofd te ruste kan leggen*. Daarom lieten zijn vrienden *alles achter en volgden ze Hem*. God woont niet, en wij kunnen niet meer wonen omdat de economische en sociale structuren van onze wereld zo totaliserend zijn geworden dat de privéruimte geen toevlucht meer biedt. Wij zijn gevangen in een wereldwijd web van kapitaal en communicatie, dat geleid heeft tot een fundamentele ontheemding, hoezeer we ook naar een waarachtig thuis verlangen. Elon Musk en Mark Zuckerberg zitten bij ons aan tafel, als ze al niet bij ons in bed liggen.

Het bijbelse en het laatmoderne denken over plaats, over de plek, over een thuis vertonen een opvallende parallel: de plaats, de plek, het huis, een thuis, ze zijn gevangen in een paradox: we verlangen naar een thuis, maar kunnen niet meer wonen; we gunnen God in deze dagelijks meer verontrustende wereld een plek, maar voor de Messias biedt deze wereld *geen plaats waar Hij zijn hoofd te ruste kan leggen*.

In het beklemmende jaar 1933 staat de Duits-Joodse filosoof Martin Buber in Worms op een uitkijkpunt en overziet hij het oude Joodse kerkhof en daarachter de imposante *Kaiserdomein*. En dan zegt hij: "Ik stond daar, was verenigd met de as en pal achter hen met de voorouders. Ik stond daar en .. alle breuken, al dit stille leed is van mij; maar het verbond is niet herroepen... De kathedraal is zoals hij is. De begraafplaats is zoals hij is. Maar we zijn niet afgewezen." In een wereld die – 1933 – haar ondergang tegemoet snelt, herinneren die heilige plekken, alle breuken en alle leed ondanks, *nochtans*, eraan, dat er een God is die ons niet heeft afgewezen.

De kathedralen staan overeind in een Europa waarin verontrustende politieke tendensen het recht en de vrede bedreigen; de Hooglandse en de Pieterskerk, de synagoge en de moskee staan overeind in Leiden; Washington National Cathedral van bisschop Mariann Edgar Budde staat recht overeind in het hart van de Verenigde Staten. "Het verbond is niet herroepen ...We zijn niet afgewezen."

Als koning Salomo het volk voorgaat bij de inwijding van de tempel in Jeruzalem, dan doet hij dat in de vorm van een smeekgebed, een *kyrie: hoor het smeekgebed van uw dienaar aan en luister naar de verzuchtingen die ik vandaag tot U richt*. Want hij weet maar al te goed dat deze aarde, ook toen al, er is in zoverre niets nieuws onder de zon, geen thuis biedt aan de eeuwige, de rechtvaardige, de trouwe

¹ De interpretatie van de schriftlezingen in deze overweging is geïnspireerd op Theodor W. Adorno, *Minima Moralia. Reflecties uit het beschadigde leven*, nr. 18 (daaruit ook het Duitse citaat), en op Manuel Castells' notie van de *Space of Flows* in *The Information Age, Vol. I: The Rise of the Network Society*, 407-459, *passim*.

God. *Zou God werkelijk op aarde kunnen wonen? Zelfs de hoogste hemel kan u niet bevatten, laat staan dit huis, dat ik voor U heb gebouwd.* Het goddelijke laat zich niet verankeren op aarde. Je grijpt er altijd naast.

Als protestant zeg ik: dat geldt wat mij betreft ook voor Gods presentie in het sacrament van de Eucharistie. Gods aanwezigheid is altijd een voorbijgaan, een komen dat alweer voorbij is als je het opmerkt, een spoor van iets wat altijd-alweer voorbij is als je het ziet. Je kunt het niet vastzetten, je kunt er geen huis voor bouwen (sta mij toe: ook geen sacramentshuis, geen tabernakel dus). Gods presentie is niet meer dan een spoor. Maar een spoor, dat wel! Een teken van een gebeuren dat ons oproept alert te zijn op iets nieuws dat komt, iets nieuws dat op doorbreken staat, maar dat zich voornamelijk niet in onze wereld kan vestigen. *Es gibt kein richtiges Leben im falschen* — er is geen juist leven mogelijk in het verkeerde, in een wereld die fundamenteel fout is. Zo je wilt, in de taal van de klassieken (die zo gek nog niet is): de verlossing staat nog uit in deze door de zonde beheerste wereld, en tot zolang moeten we het doen met een paar (wankele) genadetekenen van die verlossing. Met Martin Buber in dat kerkhof en die *Kaiserdom* ziet Salomo in die tempel die hij gebouwd heeft een teken van Gods trouw: *U houdt U aan het verbond en blijft trouw aan uw dienaren die U met heel hun hart toegewijd zijn. Luister naar de smeekbede die uw dienaar en uw volk Israël naar deze tempel richten, ... luister en schenk ons vergeving.* “Het verbond is niet herroepen... We zijn niet afgewezen.”

God woont niet, hoe graag we de Eeuwige ook een waarachtig huis op aarde zouden gunnen. En wij kunnen niet meer wonen omdat de economische en sociale structuren van onze wereld zo totaliserend zijn geworden dat de privéruimte geen toevlucht meer biedt. Wij zijn gevangen in een wereldwijd web van kapitaal en communicatie, en dat heeft geleid tot een fundamentele ontheemding, hoezeer we ook naar een waarachtig thuis verlangen. Is er nog een ruimte waar je jezelf kunt zijn? Waar je niet de gevangene bent van al je doenerigheid en geregel, je werk, de kinderopvang, bank- en verzekeringszaken, mantelzorgtaken, de auto, TikTok, Facebook (X, voorheen Twitter, hebben jullie inmiddels verlaten, hoop ik)? Is er nog een thuis waar je de structuren van onze complexe samenleving achter je kunt laten? Is er nog een thuis waar je aan je verlangen naar authenticiteit vorm kunt geven? Waar je aan de paradox van het verlangen naar een thuis en een fundamentele ontheemding kunt ontkomen?

Breder, in meer overdrachtelijke zin, bieden we als samenleving nog vrijplekken, bieden we nog een thuis aan het kritische en vrije denken, aan een opzienbarende creativiteit? Hoe extreem verontrustend dat de Amerikaanse universiteiten al anticiperen op de ingrepen van de proleet in het Witte Huis. Hoe verontrustend de bezuinigingen op onderwijs en kunsten... Bieden we het kritische en autonome denken nog een thuis of reduceren we ze tot handelswaar, brengen we ze helemaal in de greep van de dominante economische en sociale structuren, zelfs van de zichzelf verrijkende hufters? Tussen haakjes en misschien ter zijde: deze wereld is niet de gedroomde ideale. En ook aan de universiteit en in de kunsten zijn we dus altijd in die paradox gevangen tussen het verlangen naar een thuis waar we vrij zijn en de structuren die ons gijzelen. Maar de vraag is of er uiteindelijk *überhaupt* ruimte blijft voor kritisch en vrij denken, inspirerende creativiteit, of dat die fundamenteel wordt ondermijnd.

Ook het evangelie, de verhalen en gedichten van de aloude Bijbel bieden zo'n kritische en creatieve ruimte. In de omgeving van de Messias die *geen plaats heeft waar Hij zijn hoofd te ruste kan leggen* blijken de netten die de hele nacht leeg bleven ineens zo vol te zitten *dat ze dreigden te scheuren*. En Petrus realiseert zich ineens: *ik ben een zondig mens*. Even lichtte er een spoor op van een andere wereld, die de Messias onder woorden brengt met: *voortaan zul je mensen vangen*. Wel te verstaan, in de netten van de Messias, van de getuige van God voor wie in de structuren van de wereld geen plaats was, maar die niettemin, *nochtans*, zijn volkomen vrijheid behield. Omdat Hij zich thuis wist bij zijn Vader en zo in deze wereld de Rechtvaardige bij uitstek werd.

God woont niet. En wij kunnen niet meer wonen. En toch heeft de Messias *een woning voor ons gereed gemaakt*.² Laten we dan opgaan *naar het huis van de Eeuwige*.³ Deze Hooglandse kerk is er, bij alle breuken, alle stille en schreeuwende leed in ons, het teken van.

Slottekst:

Woningloze

Alleen in mijn gedichten kan ik wonen,
Nooit vond ik ergens anders onderdak;
Voor de eigen haard gevoelde ik nooit een zwak,
Een tent werd door den stormwind meegenomen.

Alleen in mijn gedichten kan ik wonen.
Zolang ik weet dat ik in wildernis,
In steppen, stad en woud dat onderkomen
Kan vinden, deert mij geen bekommernis.

Het zal lang duren, maar de tijd zal komen
Dat vóór den nacht mij de oude kracht ontbreekt
En tevergeefs om zachte woorden smeekt,
Waarmee 'k weleer kon bouwen, en de aarde
Mij bergen moet en ik mij neerbuig naar de
Plek waar mijn graf in 't donker openbreekt.

J. Slauerhoff,
In: Serenade, 1930

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeiden.nl
info@ekklesialeiden.nl

² Johannes 14:2

³ Psalm 122:1